

MŰHELY

FRAZER-IMREGH MONIKA

Angelo Poliziano és Ermolao Barbaro levelezése

Bevezető

Az alábbiakban Angelo Poliziano (1454–1494) és Ermolao Barbaro (1454–1493) latin nyelvű levelezéséből a Poliziano *Leveleinek* első könyvében összegyűjtött darabokat (9–14.) közöljük magyar fordításban. A fordítás alapjául Shane Butler kiadása szolgált, mely angol fordítást is tartalmaz.¹ Fordításomat összevetettem az előbbivel, s ahol különbözik az értelmezésünk, ott ezt lábjegyzetben jelöltem. Jegyzeteimben felhasználtam az idézett kötetet, de természetesen kiegészítettem a saját megjegyzéseimmel. Mivel Butler kiadása végén a *Note on the Text* című tanulmányában részletesen bemutatja a szöveg kéziratait, itt erre nem térek ki, és a kéziratok betűjeles megjelölését illetően is az ő ismertetésében tájékozódhat az olvasó.²

Angelo Poliziano rövid életrajzát lásd a Gioviano Pontanóhoz írt vigaszleveléről írt tanulmányomban.³ Az *Epistolae* történetével kapcsolatban itt csak annyit jegyezni meg, hogy Poliziano rövid életének vége felé, harminckilenc esztendőskorában határozta el, hogy tizenkét könyvben összegyűjti és kiadja kora legjelentősebb humanistáival, költőkkel, filozófusokkal és filológusokkal folytatott levelezésének válogatását. Célja e kiadással elsősorban saját hírnevének öregbítése, és az arra féltékeny riválisainak, ellenlábasainak támadásaira adott válasz: bár Nápolyban és egybűt egymás között levelekben támadták, sőt epigrammákban gúnyolták ki, akadt még elegendő nagyság Itáliában – és ezek jelentették a nagy többséget –, akik elismerték Poliziano tehetségét és óriási teljesítményét.⁴ Ezt kívánta tehát a *Levelek* megjelentetésével hangsúlyozni, s erre azért is szüksége volt, mert firenzei pártfogója, Lorenzo de' Medici, *il Magnifico* (a Nagyszerű), 1492-ben, szintén nagyon fiatalon, mérgezést sem kizárhatóan, gyanús betegségben elhunyt. Utóda Piero de' Medici, *il Fatuo* (a Szerencsétlen) volt, s az utólag ráragasztott gúnynévből is kitálálható, hogy diplomáciai és vezetői képességeiben nyomába sem léphetett apjá-

¹ Angelo Poliziano, *Letters*, Vol. I, Books I–IV (The I Tatti Renaissance Library 21), ed., transl., introd. Sh. BUTLER, Cambridge Mass. – London, Harvard University Press, 2006, 30–46.

² Uo., 291–302.

³ FRAZER-IMREGH Monika: „»Ki remélhet magának nagyobb isteni segítséget?« – Angelo Poliziano vigaszlevele Gioviano Pontanóhoz Ferrante király halála alkalmával”, *Antikvitás és Reneszánsz* VI (2020/2), 47–51 (43–68). DOI: 10.14232/antikren.2020.6.43–68.

⁴ Erről bővebben ld. FRAZER-IMREGH Monika: „»Gondold azt, hogy nem is levelet, hanem [...] az emberi élet minden kényelmét küldöd« – Angelo Poliziano és Girolamo Donato levelezése”, *Antikvitás és Reneszánsz* VII (2021/1), 225–254. DOI: 10.14232/antikren.2021.7.225–254

nak. Neki köszönhető, hogy VIII. Károly francia király letarolta Toszkánát, amikor trónigényét érvényesítendő Nápoly felé vonult seregével. Poliziano sejthette tehát, hogy volt tanítványa, Piero talán nem sokáig támogathatja tudós munkásságát, habár azt bizonyára nem gondolta, hogy annak oly hamarosan a saját halála fog véget vetni. A sors pikantériája, hogy esetleg éppen Piero adott parancsot a megmérgezésére: 1494 szeptember 24-én Poliziano és két hónappal később Giovanni Pico della Mirandola is arzénmérgezésben halt meg.⁵ Polizianónak tehát nem sikerült kiadnia e köteteket, abban viszont bizonyosak lehetünk, hogy megjelentetésükkel egy új pártfogó keresésének célja is a szeme előtt lebegett.

Mint születési és halálozási adataikat összevetve és az alábbi levelekből is kiderül, Ermolao Barbaro és Angelo Poliziano mintegy szellemi ikertestvéreként, amolyan Castor és Pollux gyanánt küzdött a latinitás és a görög kultúra itáliai felvirágoztatásáért. Barbaro velencei nemes lévén a *Serenissima* Köztársaságának szolgálatában állt, különféle funkciókban és követi küldöttségekben egészen addig, amíg a 1491-ben VIII. Ince pápa ki nem nevezte Aquileiai Pátriarchává. Ez Velencéből való számkivetésével járt együtt, mert a Köztársaság nem engedélyezte, hogy hivatalban álló államférjiai másutt is bármilyen tisztséget töltsenek be. Bár Girolamo Donato igyekezett a poszt elfogadásáról Barbarót lebeszélni, a tudósnak jobban megfelelt ez a jóval kevesebb utazgatással és egyéb teendővel járó állás, így vállalta a hazájából való száműzetést.⁶ Döntését az is elősegítette, hogy VIII. Ince, majd utódja, VI. Sándor kiátkozással fenyegette meg, ha visszaadja a megbízatást, így Rómában telepedett le. Több ideje maradt így kutatásaira és fordításaira, azonban a sors hozzá sem volt túlságosan kegyes: 1493-ban a pestis áldozata lett.

Tudományos munkásságát másutt mutatom be bővebben, itt csak egy ízelítőt adok e nem túl hosszú életpálya hatalmas teljesítményéből. A tizennégy esztendő Barbarót latin és görög grammatikus és lírikus teljesítményének elismeréseként 1468-ban III. Frigyes koszorús költővé avatta. Tizennyolc évesen írta első elmélkedését *De coelibatu* címmel, húszévesen latinra fordította Themistios összes műveit, ugyanakkor doktorált Padovában filozófiából, három évre rá polgárjogból és egyházjogból. Nyomban kinevezték ugyanott az etika tanszék professzorának, ahol eredetiben olvastatta diákjaival Aristotelés *Etikáját*. Ekkor (1474 és 1478 között) készítette ehhez és a *Politikához* kommentárjait, valamint fordítását a *Retorikából*. Legnagyobb hatású műve a Pliniust Niccolò Leonicenóhoz⁷ hasonló bátorsággal korrigáló monumentális munkája, a *Castigationes Plinianae* [Pliniusi javítások], me-

⁵ FRAZER-IMREGH Monika: „Reneszánsz hősök – a tudós költő és pártfogója. Angelo Poliziano levele Lorenzo de’ Medici haláláról” in *Hősök, mártírok, áldozatok, szentek*, szerk. CsÍZY Katalin – HÓVÁRI János, Budapest, KRE – L’Harmattan, 2021, 155–172; 162.

⁶ FRAZER-IMREGH: „Girolamo Donato, Velence szószólója, költő és filozófus”, *Orpheus Noster* 43 (2021/3), megjelenés alatt.

⁷ FRAZER-IMREGH Monika: „Tévedett-e id. Plinius? – Angelo Poliziano és Niccolò Leoniceno vitája a *Naturalis historia* egy helyéről” in *Az antik nevelés és öröksége. Az Ókortudományi Társaság Debreceni és Pülsicsabai Tagozatának konferenciája (2020. október 21–22.)*, szerk. TÓTH Orsolya és TAKÁCS László, Hereditas Graeco-Latinitatis, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2021, kiadás alatt.

lyet húsz hónap alatt fejezett be 1493-ban, és VI. Sándornak ajánlott. A botanikus Dioskuridészhez írt *Corollarium*ai és természettudományi kézikönyve, a *Compendium scientiae naturalis* halála után jelentek meg.

ANGELO POLIZIANO
Levelek

I. könyv 9. levél

Ermolao Barbaro kedves barátjának, Angelo Polizianónak

Miután Velencéből elutaztál,⁸ bár neked nem írtam, rólad azonban gyakorta. S nemcsak gyakran írtam, de beszéltem is rólad, ahányszor csak lehetőségem adódott rá. S akkor adódott, amikor csak akartam, márpedig folyton úgy akartam. Poliziano mindig a nyelvemre jön, és ez így is lesz, amíg csak élek. Hiszen könnyebb elgondolnom, mint szavakba öntenem, hogy milyen képet alkottam rólad, amikor először megismertelek, hogy az irodalomtudomány mit remélhet s mire számíthat műveltségedtől és tudásodtól.

Már most két dolgot kívánok tőled, amihez mintegy jogom van. Először is, hogy igyekezz sokáig élni, nem magadnak, na nem bánom, magadnak is, azzal a feltétellel, hogy elsősorban az irodalomnak és a szabad művészeteknek élsz,⁹ melyek, biz' Isten segítségével szorulnak. Hisz ezek romosak, dűledeznek, és csakhamar összeomlanak, hacsak művészi képességekkel megáldott emberek hatalmas erőfeszítéssel gondjukat nem viselik. A másik kívánságom, hogy ebben velem mint szövetségeseddel bánj, vagy pedig egykedvűen viseld, hogy én élek veled szövetségesemként. Ha nem vagyok terhedre, szolgálatodra állok, amint parancsolod. Magamtól jelentkezem, behívó nélkül jövök a sorozásra, teljesen önként! Égek a vágytól, hogy megsegítsem az igaz tudományokat. Nincs az az óriási munka, nincs az a piszkos feladat az irodalomtudományok terén, ami elől megfutamodnék, habár szinte minden tevékenység, amely a tudománnyal kapcsolatos, csakis tiszta, ragyogó és nagyszerű lehet.

Élj boldogul!¹⁰

I. könyv 10. levél

Angelo Poliziano kedves barátjának, Ermolao Barbarónak

Ermolao, te bizony mindennel elláttál engem, előbb ottlétemkor, majd távozásom után egyaránt, úgyhogy ha szívességeidet – jó szándékokat és jó akaratodat nem is

⁸ Poliziano többször járt Velencében. Ez a levél, mint a kéziratból és a tartalmából is kiderül, egy korábbi, 1484-es útjára utal, de pl. 1491-ben Picóval együtt tartózkodott a Velencei Köztársaságban.

⁹ *Bonis artibus*. Ermolao itt a nyelvtudományra, a szónoklattanra és a filozófiára gondol.

¹⁰ A kéziratokban még ez áll: *Venetiis Idibus Septembris 1484* – Velence, 1484. szeptember 13.

nézve – összeszámlálom, kétségtelenül adósodként fogok meghalni. S annak az oka, amiért sem most nem mondok köszönetet, sem korábban nem mondtam, az, hogy irányomban való érdemeiddel sem szónoki, sem bármely egyéb képességeim nem érnek fel. Hiszen, hogy leveledben oly sokat tulajdonítasz nekem, amennyit én sem nem vélek, sem nem vallok magamról, legalább amiatt kedves számomra, hogy inkább a barátság, mint az igazság beszél belőled, s talán eléggé megkedveltél engem. Szavaid aztán, melyekkel jó tábornok gyanánt engem mint katonát arra biztatsz, hogy az igaz tudományok mentésére siessek, melyek mindkét szárnyon nehézségekkel küzdenek, annál kevésbé tüzeltek fel engem, mert igen kevés hozzád hasonló főt látok, akit vezéremül követhetnék. Hiszen miként Agamemnónnak nincs kétsége afelől, hogy ha tíz Nestórhoz hasonló *συμφοράδμονες*-t [tanácsadót] kaphatna,¹¹ hamarosan elfoglalná Tróját, úgy ha tíz Ermolaót kaphatnék, akik alatt szolgálhatnék, könnyen remélném, hogy mind a görög, mind a latin irodalomtudományt visszafoglalhatnánk a barbárság mélyéből. Téged mindazáltal dicsérlek és csodállak, hogy a dolgok ezen nyomorult és kétségbeejtő állapotában is találsz még magadnak egy reménysugarat. Ezért, ha másért nem, én is „követni akarlak e végzetes útra, elszántan.”¹²

Élj boldogul!¹³

I. könyv II. levél

Angelo Poliziano kedves barátjának, Ermolao Barbarónak

Hogy már régóta egyetlen levelet sem írtam neked, Ermolao, azt kérlek ne az én elfoglaltságaimnak ródd fel, hanem a tiednek. S úgy hallom, elfoglaltságaidat nem kisebb mértékben teszik ki irodalmi és bölcséleti tanulmányaid, melyeken folyvást éjszakákon át dolgozol, mint a követségi látogatások és az állami ügyekben való utazgatás. Mi lenne hát alkalmatlanabb és bárdolatlanabb, mint akár a múzsa óltáránál áldozatot bemutatót háborgatni, akár a komoly ügyekben elfoglalt államférfit alkalmatlan időben apróságokkal zavarni?¹⁴ S nem volt semmi okom rá, hogy attól

¹¹ Homéros, *Ilias*, II, 370–374.

¹² Vergilius, *Aeneis*, II, 349–350, ahol Aeneas az ifjakat tüzeli fel. Pontosan: *...si vobis audentem extrema cupido/ certa sequi...* Beszéde végén áll közmondássá vált bátorítása: *Una salus victis, nullam sperare salutem*. „Egy a reménye a vesztesnek, ha reményre nem áhít.”

¹³ A kézirat így végződik: *Atque haec hactenus. Tu quaeso ne gravare cum tibi otium contingit scribere ad nos aliquando. Quicquid enim abs te proficiscetur, id apud me monumentum aere perennius*. – De erről ennyi elég. Kérlek vedd olykor a fáradságot, hogy írd nekünk, amikor van egy kis szabad idő. Bármi jön tőled, az „ércnél is maradóbbr mű” [Horatius, *Ódák*, III, 30, 1, Bede Anna fordítása in Horatius, *Összes művei*, Budapest, Európa, 1989, 130.] a szememben. Isten veled! Firenze, 1484. november (?) 5.

¹⁴ A latinban itt *trichas* áll, ami értelmetlen, helyett: *tricae* – „csekélységek, haszontalanságok, bohóságok”. Butler szerint talán Poliziano arra gondolt, hogy ez a latin főnév a görög „hajszál” jelentésű *Θρίξ* szóból származik. Ez azonban a kép miatt – hajszálakat nem dobálunk másra – nem valószínű. Így vagy egy nyomdahibáról lehet szó, vagy ha Polizianóé az írásmód, akkor az *thriai*-jal állhatott összefüggésben. A Thriai (*Θριαί*) parnasszoszi nimphák, Apollón dajkái, akik feltalálták egyfajta jóslást, mely során kavicsokat húztak ki egy urnából. Később a *thriai* főnév magukat a

féljek, a hallgatás barátságunknak is véget vet (ez Aristotelésednél is olvasható).¹⁵ Hisz kölcsönös szeretetünkben nem lankadunk, hogy erőlködnünk kellene megtartása érdekében.

Azonban nem is nevezhetné hallgatásnak azt senki, ahol egyik a másikáról nem szűnik tisztelettel beszélni vagy írni. Nehogy azt gondold ugyanis, Ermolao, hogy nemhogy egy nap, de akár szinte egy óra is eltelik úgy, hogy ne tartanék rögtönzött beszédet tehetségedről, műveltségedről, tudásodról, bölcsességedről, finom ízlésedről, nyíltszívűségedről s végül munkáidról. Tanú erre az én kedves Lorenzo de' Medicim, tanú rá úgyszintén Pico della Mirandola, akik nem is férfiak, hanem félistenek a szememben – ők vagy figyelmes hallgatóim, midőn dicséretedet zengetem, vagy rajongó magasztalóid. Már annyit meséltem rólad a művelt ifjúság és barátaink körében, hogy csakis téged tartanak nemcsak a legtudósabb, hanem a legfinomabb ízlésű és a legbölcsőbb elmének is. Hogy aztán ne is beszéljek leveleimről és előadásaimról, melyekben mindig fényesen megemlékezem rólad, vagy a nemsokára kiadásra kerülő *Miscellaneámról* [*Vegyes műveimről*], mely téged hívtott magához döntőbíráként Lorenzóval és Picóval egyetemben a nyers tudatlansággal szemben ott, ahol, mint Horatius mondja, „súlyos esetben kell az ítélet”.¹⁶

S te sem henyéltél, s az alkalmakat mindig megragadva magasztaltál és dicsértél engem, talán számomra túlzottan is, úgyhogy magadat a levelek e hallgatásából gyönyörűen kiváltottad rólam szóló gyakori fejtegetéseiddel. Barátságunkat tehát nem holmi hízalgő szavakkal, s hitvány és ízetlen bologatással ápoljuk, ami bármely kiváló férfi, de hozzáteszem, még a közönséges emberek számára is gyanús lenne. Mindazáltal sziklaszilárdan kiállunk egymásért, legyen szó bármilyen helyzetről, tanulmányról vagy szolgálatról. Úgy hiszem, te sem kívánod, és magam is borzadok a jóindulat látványos és közönséges fitogtatásától, ami inkább tettetésnek és alakoskodásnak tekinthető. A jó bornak, mint mondják, nem kell cégér.¹⁷ Mi tehát ne törődjünk a látszattal, és hagyjuk az üres fecsegést (ahogy az tudós főkhöz illik), s fedjük fel barátságunk igazi arcát, mint mondják.

Egyébként, hogy végre kibőkjem, miért is fogtam neki, hogy megírjam neked ezt a levelet: amikor a firenzei Francesco Gaddi,¹⁸ aki nemrég követségben nálatok járt,

kavicsokat is jelentette. Ld. a *Θυοβόλος* melléknevet. Ennek jelentése: „kavicsokat hajító a jósló urnába”. A „kavics” jelentése is könnyen összefüggésbe hozható a *tricae* átvittebb értelmével.

¹⁵ Aristotelés, *Nikomachosi etika*, 8, 5, 1.

¹⁶ Horatius, *Ars poetica*, 191. sor: „Nec deus intersit, nisi dignus vindice nodus/ inciderit”, ahol a költőóriás a *deus ex machina* használatát csak végső esetben ajánlja. Bede Anna fordítása: „Istenség csak nagy, súlyos dolgokban ítéljen,/ másban nem”. (Az „ítéljen” és „ítélet” szavak helyesírását a hexameter indokolja.) Polizianónál csak ez szerepel: „dignus vindice nodus incidisset”.

¹⁷ *Vino, aiunt, vendibili suspensa hedera nil opus*. Szó szerint: „A kelendő borhoz nem kell borostyánt [a falra vagy kapura] aggatni.” Bacchusnak, a bor istenének a szőlő mellett a másik kedves növénye a borostyán volt. A mondást e levélből kölcsönözve Erasmus is idézi 1500-ban megjelent *Collectanea adagiorum* című művében (404.), szerinte ez azon a korabeli szokáson alapul, hogy a kocsma ajtaját (s így annak jelenlétét) egy valószínűleg festett borostyánággal jelezték.

¹⁸ Francesco Gaddi firenzei követ volt, javarészt Lorenzo de' Medici szolgálatában.

s aki mindkettőnk közeli jóbarátja, Lorenzo de' Medicivel folytatott megbeszélése során futólag megemlítette, hogy szükséged lenne egy javított Dioskoridés-kötetre,¹⁹ ha esetleg van nálunk, Lorenzo, aki mindig igyekszik kedvedben járni, szokása szerint rögtön és határozottan megparancsolta nekem, hogy minél előbb vegyem kezembe az ügyet, s intézkedjem azon nyomban. Itt van tehát számodra a könyv, kedves Barbaróm, ha nem tévedek, eléggé javítva, az viszont biztos, hogy régi. Ha végeztél vele, kérlek küldd vissza, nem annyira épen és sértetlenül (hisz mindig vigyázol a könyvekre), hanem nagytudású kezéd jegyzeteivel tele, ami munkád révén további értéket és tekintélyt adna a kötetnek.

Élj boldogul!²⁰

I. könyv 12. levél

Ermolao Barbaro kedves barátjának, Angelo Polizianónak

Ha még az élettelen és érzéketlen dolgok között is léteznek²¹ rokonszenvek és összeférhetetlenségek, nem máshonnan, mint az égtől, ahonnan a vak szerelmeket²² eredeztetjük és amit a görögök ἀνατιολόγηται-nak [megmagyarázhatatlannak] mondanak, miért ne érezhetné ezt az erőt az ember is? A különbség azonban az, hogy azok az értelemmel nem bíró és néma dolgok mindig a saját természetük szerint, egyedül az ég jóvoltából állnak ellenséges vagy barátságos viszonyban egymással, az embert viszont többnyire szokásai és ítéletei kötik egy másik emberhez, nem gyengébb kötelékkel, mint amivel a csillagoknak ez a kisugárzása forrasztja össze őket.²³ Ilyesféle az a szeretet, mely minket egymással szorosan egymáshoz

¹⁹ Pedanios Dioskuridés (40 k. – 90), kilikiai származású, Tarsosban működő görög orvos, gyógyszerész, botanikus. Fő műve a gyógynövényeket, különös állatokat, a belőlük készült gyógyszereket és felhasználásukat leíró öt kötetes enciklopédiája, a Περί ὕλης ἰατρικῆς, mely latinul *Materia medica* címmel az egész középkor során, s később is, egészen a 19. századig egész Európában használatban volt. Arab fordítását (szírből) a 9. században készítették el, kommentárt Ibn al-Baytār 13. századi andalúz orvos, gyógyszerész, botanikus írt hozzá, aki saját hasonló munkájában is rengeteget hivatkozik rá, Ibn Sīnā (Avicenna) mellett. Ermolao Barbaro a jelen levéllel kézhezkapva 1488-ban látta el Dioskuridés művét kommentárokkal, melyek csak halála után, 1516-ban jelentek meg Velencében *In Dioscoridem corollarii* címmel. Butler helytelenül írja jegyzeteiben, hogy 1481–1482-ben készítette a kommentárt. Ld. *Letters*, 326. o. 5. jegyz.

²⁰ A kéziratban még ez áll: *Non. Ian. Flor. 1488.* – Firenze, 1488. január 5.

²¹ *Constant* – Butler az ige szokványos fordításával él: „in the accepted view” – „nyilvánvaló, hogy”. Ez azonban nem illik ide, mert a ritkább, „létezik” jelentését használja Barbaro.

²² *Affectus caecos* – Butler az asztrológiára gondolván „invisible influences”-nek, azaz „láthatatlan hatásoknak” fordítja, ami a téma miatt érhető, hogy az észébe jutott, az *affectus* jelentése azonban ezt nem engedi meg. Ld. *Letters*, 39.

²³ Az *L* kézirat egészen másként kezdődik: *Ut ferramenta oleo, sic amicitiae officii extersae non contrahunt aeruginem, contrahunt neglectae, verbum popularius quam verius. Sortiuntur inclinationes et segmenta mundi terram, et alius coeli positus atque vultus divisa rebus omnibus ingenia distribuit, ut surdis etiam brutisque rerum amicitiae et inimicitiae suae constent inde. Affectus quoque caecos et quae Graeci propria et anaetiologeta*

fűzött, és herkulesi csomóval kötött össze.²⁴ Nem csoda hát, ha sem az idő el nem mossza, sem a távolság szét nem szakítja, sem az elfoglaltságból adódó hallgatás meg nem sérti, és semmi egyéb késedelem miatt rozsdá nem marja. Kiválóságodról és hatalmas tudásodról megbizonyosodva született meg, és ebben a bizonyosságban meg is marad, sőt, nőttön nő. Akár akarod, akár nem, örökké él, és ez, biz' Isten így is lesz addig, amíg – nem azt mondom, hogy amíg szeretsz, hanem amíg szeretni kényszerítesz, és tehetséged és műveltséged e ragyogó fénye a szemeim előtt lebeg. Akkor leszek képes felhagyni rajongásommal irányodban, amikor a latin ügyet elhagyod. De erről elég is ennyi.

Megkaptam a Dioskuridést. Oly sokszor mondok köszönetet neked és Gaddinak, hogy Lorenzónak, e ragyogó, végtelenül kedves és nagy tudású férfinak nem is maradt, de neki kimondatlanul is hálás vagyok! S bárcsak valamikor viszonzni tudnám!²⁵ Ez a nagyszerű férfi túlárado segíteni akarással napról napra számtalan szívességgel és szolgálattal halmoz el engem. Én viszont éjjel-nappal azon morfondírozom – nem azon, hogyan egyenlíthetném ki vele a számlát (hisz ki lenne erre képes, ha nem egy újabb Herkules vagy legalábbis egy másik Lorenzo?), hanem hogy miként juttathatnám a tudomására, hogy szeretnék nála lenni, ott, ahol az ember tartozásának summáját [barátja] hírnevének öregbítésével [ill. a tartozás elismerésével]²⁶ és a feltétlen hűség elkötelezettségével rója le.

vocant huc ferimus accepta. Hinc et sympathiae et antipathiae tota et sola ratio. Sentit hanc vim et homo... „Mint a megolajozott fém szerszámok, úgy a köteleességtudattól vezérelt cselekedetekkel megolajozott barátságokon sem fog a rozsdá, hacsak nem elhanyagolják őket. Ez a mondás inkább közkeletű, mint igaz. Vonzalmak és a világ szeletei tagolják a földet, és minden dolog számára az ég egyes helyzetei és szakaszai sajátos veszélyt minőségeket jeleznek. Úgyhogy még az élettelen és értelmetlen dolgok közötti rokonszenvek és összeférhetlenségek is ebből a forrásból fakadnak. Hiszem, hogy ez a forrása a vak szerelmeknek is, és amit a görögök ἀνατιολογία-nak [megmagyarázhatatlannak] mondanak. Ugyaninnen ered minden ellenséges vagy barátságos viszony oka. Az emberi lények is érzékelik ezt az erőt [...]”

²⁴ Macrobius, *Saturnalia*, I, 19, 16: „herkulesi csomó” fonja körül Mercurius (Hermés) botját, a *caduceust*. Idősebb Plinius a *Naturalis historia*, 28, 64-ben egy pólyázási technika leírásában említi, Barbaro ehhez írt jegyzetet *Castigationes Pliniana*e című művében: 3. k., 28, 21. Valószínűleg Barbaro és Poliziano is tudott arról, hogy a római menyasszony övét „herkulesi csomóval” kötötték meg.

²⁵ Barbaro finom szójátéka a Lorenzo Valla *De linguae latinae elegantia* című művének 41. fejezetében leírt három kifejezéssel: *gratias agere* – köszönetet mondani; *gratias habere* – hálásnak lenni; *gratias referre* – meghálálni egy szívességet.

²⁶ *Professione nominis*. Újabb szójáték. Butler az adósságra vonatkoztatja a *nomen*-t: „by declaring what they owe”. Nézetem szerint a mondat végén a hűségre való utalás inkább Lorenzo nagy hatalmi politikájával hozza a mondatot összefüggésbe, így a „hírnév” jelentés is valószínű.

I. könyv 13. levél

Angelo Poliziano kedves barátjának, Ermolao Barbarónak²⁷

Levellem nem képes kifejezni azt az örömet, Ermolao, mely akkor ért, amikor a minap ebéd közben Lorenzo de' Medici elmondta nekem, hogy téged Aquileia érsekévé neveztek ki. Nekem erre olyan jó kedvem lett, és olyan öröm töltött el, hogy még ott az asztalnál (miért tagadjam, ami nyilvánvaló?) féktelen ujjongásban törtem ki, ugrándoztam, és az örömteli hírt az égre kiáltottam, míg ő alig tudott visszatartani.

Most pedig gratulálok neked, gratulálok minden tudós elmének, gratulálok századunknak, Ermolao! Neked azért, mert nyilvánosan kitüntettek erényeid jutalmával, vagy mondhatnám inkább, tanúbizonyságával, hisz jóllehet korábban is sok és nagyszerű elismerést kaptál, ez az egy mégis messze kimagaslik és kitűnik, nemcsak azért, mert nagyobb vagy más jellegű, hanem mert remélheted, hogy általa, mint afféle lépcsőn, hamarosan még magasabbra léphetsz. A tudós elméknek azért, mert te közéjük tartozván az egyik legmagasabb méltóságra jutottál, te, aki mindig a tudósok fajtáját és életmódjukat kedvelted a leginkább. Hisz te annak ellenére, hogy születésed előkelő, vagyonod bőséges, és magas tisztségeket töltöttél be, szinte minden tudományágban élen jársz, s jóllehet a legtöbben közülünk alacsony sorból származnak, a bölcsészettudomány tanárait és kutatóit úgy felkarolod és kedveled, hogy mindannyiunkat teljesen egyenrangúként kezelsz. A századnak azért, mert olyasmivel dicsekedhet, aminek révén bátran kiállhat az elmúlt és a jövő századok elé. Tudniillik mivel a szerencse, aki korábban vak volt, úgy tűnik, visszanyerte látását, midőn azt az embert kívánja megtiszteltetésekkel elhalmozni, akiben szinte minden erény teljes harmóniája csendül fel.

Ezért te, aki híresebb, és úgy vélem, boldogabb is vagy erényeid miatt, mint erényeid jutalma miatt, mégis a következővel tartozol mind az időknek, mind a tudománynak: ne hanyagold el szerencsédet, és ne hagyd cserben imáinkat, hanem vállald fel,²⁸ add át magad ennek a kegynek, amennyire csak tudod! Nem rút nagyravágyásból, ami nem illik a filozófushoz, hanem inkább azon tudományok érdekében, melyek téged szinte minden derék ember számára kedvessé és csodálatra méltóvá tettek. Ami engem illet, amikor más lehetőségem nem adódik ügyeid előmozdítására, arról minden körülmények között kezeskedem, hogy nem fogok elmulasztani egyetlen alkalmat sem, hogy híredet gyarapítsam, vagy mások jóindulatát felébresszem és növeljem irányodban.

Élj boldogul!²⁹

²⁷ Az *M* és az *R* kézirat hozzáteszi: *Patriarche Aquileiensi*, az *M* továbbá: *Oratori Veneto* – „Aquileia érsekének, velencei követnek”.

²⁸ *Incubas* – valószínűleg nyomdahiba, illetve elírás ehelyett: *incubus*, hisz a mellette álló *instesque* is coniunctivus.

²⁹ Az *M* kézirat hozzáteszi: *Florentiae, VI Id. Mar. 1491.* – „Firenze, 1491. március 10.”

I. könyv 14. levél

Ermolao Barbaro kedves barátjának, Angelo Polizianónak³⁰

Hogy ügyeim szerencsés alakulása mérhetetlen³¹ örömet okozott számodra, sem rendkívüli, sem meglepetés nem volt számomra, sejtettem, hogy így lesz. Tudom, mekkora odaadással és elszántsággal vállaltad fel ezt a kemény és kivihetetlen feladatot, hogy hírnevedet öregbítsd, milyen kitartó, állhatatos és elkötelezett voltál ebben, mennyire úgy tűnik, a saját ügyedet mozdítod előre, amikor az enyémben ügyködsz. Így egyáltalán nem csodálkoztam, hogy úgy vélted, a te ügyeidet vitték előre, amikor az enyéimről gondoskodtak. Hálás vagyok neked, és mindig is az leszek, nemcsak mint barátomnak és jóakarómnak, hanem mint Polizianónak, azaz mint a legtudósabb főnek. Mert nagyobb dolog, ha Poliziano dicséri az embert, mint ha a barátja. A barát tanúsága és ítélete téves lehet, Polizianóé, még akkor is, ha kedvel, nem téves.

Lorenzónak, aki nem kevésbé az én fejedelmem mint a tiéd, napról napra többel tartozom. Ő maga erre a tanú. Nagy a veszélye annak, hogy irányomban szerzett érdemei tömegében hálátlannak és „barbárnak” tűnnek fel.

Élj boldogul!³²

Abstract

This is a Hungarian translation of letters between Poliziano and Ermolao Barbaro with an introduction.

Keywords

Angelo Poliziano, Ermolao Barbaro, humanists, correspondence

³⁰ Az R kéziratban: *Hermolaus Angelo Politiano viro eruditissimo* – „Ermolao Angelo Polizianónak, a kiváló műveltségű férfinak”. A V kéziratban: *Hermolaus Barbarus Orator Venetus Patriarcha Aquileiensis Angelo Politiano suo s. d.* – „Ermolao Barbaro, velencei követ, Aquileia érseke kedves barátjának, Angelo Polizianónak”.

³¹ *Laetitiam incredibilem.* – Azért fordítottam „mérhetetlennek”, mert a „hihetetlen öröm” magyarul nem illik a mondat értelmébe.

³² A kéziratok hozzátézik: *Romae, pridie Kal. Aprilis 1491.* – „Róma, 1491. március 31.”